

onderdelen die in het havencomplex gevonden waren, had men enkele clandestiene radio's weten te bouwen, 'terwijl er voorts', aldus weer overste Poulus, 'een zeer omvangrijke clandestiene briefwisseling met familieleden en kennissen over geheel Java georganiseerd was' (met hulp van Ambonnezen en via aan de haven aangebrachte geheime bergplaatsen) 'met zelfs betrekkelijk vaste postsluitingen. Vermeldenswaard is in dit verband wel de bijzonderheid dat de Japanse generaal Saito' (commandant van alle krijgsgevangenenkampen op Java) 'bij zijn bezoek aan het kamp onwetend de post van Batavia . . . onder de zitplaats van zijn auto meebracht, en bij zijn vertrek de post van het kamp op dezelfde wijze meevoerde. De verjaardagen van H.M. de Koningin' (31 augustus) 'en van de leden van het Koninklijk Huis' (29 juni prins Bernhard, 5 augustus prinses Irene) 'werden op spontane en passende wijze herdacht.'¹

Dat bezoek van generaal Saito vond plaats op 27 augustus, twee dagen na het appèl dat vijftien uur had geduurd. Was Saito van oordeel dat, nu Tokio de krijgsgevangenen een militaire status had gegeven, luitenant Takita niet langer geschikt was voor de functie van commandant of meende hij dat deze *te* hard was opgetreden? Wij weten het niet. Een feit is dat Takita dezelfde 27ste augustus vervangen werd door een andere luitenant, Sjono ('Opa'), die een radicaal ander beleid voerde. De behandeling van de gevangenen verbeterde aanzienlijk, waar nog bij kwam dat spoedig aan de officieren een deel van hun tractement en aan de onderofficieren en minderen corveegelden werden uitbetaald. Dat geld kon gebruikt worden om buiten het kamp vruchten, tabak en andere waren te kopen – trouwens, de rantsoenen waren verhoogd. Sjono vond voorts goed dat in zee gezwommen werd en dat er in het kamp, dat belangrijk werd uitgebreid, een primitief openluchttheater kwam. Talrijke voorstellingen vonden daar plaats en ook aan lezingen was geen gebrek.² Ook

¹ A.v., p. 11. ² In een van die lezingen wees een gewezen bankier, A. Frankfurther, nu dienstplichtig soldaat, op de wijzigingen die zich na de oorlog in de politieke verhoudingen in Indië zouden voordoen – hij besprak ook, aldus een medegevangene, J. H. W. Veenstra, 'buitenlandse literatuur over koloniale vraagstukken'. Overste Poulus legde deze inleider een spreekverbod op, later in dier voege verzacht dat Frankfurther niet voor beroepsmilitairen mocht spreken. Veenstra vond dat de gewezen bankier 'zijn nuchterheid graag ietwat uitdagend (etaleerde) in de kringen waar de blik door de koloniale oogkleppen wel zeer beperkt is.' (Veenstra: *Diogenes in de tropen* (1947), p. 77)

Vermelding verdient nog dat Frankfurther het initiatief nam tot de oprichting van een kampbank waarin de corveegelden werden gestort alsook de gelden die door de